Нобелівська лекція, виголошена 1982 року

Флорентійський мореплавець Антоніо Піґафетта, Маґелланів супутник у першій кругосвітній подорожі, дуже сумлінно описав похід через нашу Південну Америку, але його опис радше скидається на вигадку. Він розповідає, що бачив свиней з пупом, розміщеним на крижах, безлапих птахів, самиці яких висиджували яйця на спині самця, і ще інших, без'язиких, на вигляд як альбатроси, з ковшеподібними дзьобами. Розповідає, що бачив якихось покручей з головою і вухами лами, тілом верблюда, ногами оленя, а іржали вони як коні. Розповідає, що коли першого стрічного патагонця поставили перед дзеркалом, приголомшений своїм власним зображенням велетень зі страху збожеволів.

Ця коротка і чарівна книга, в якій я вбачаю зародки наших сьогоднішніх романів, ще не є найдивовижнішим свідченням нашої тогочасної дійсності. Хроністи двох Індій доносять нам дані про інші дива. Ельдорадо, пожаданий примарний край, довгі роки зображувалося на численних мапах, міняючи своє місце і обриси залежно від фантазії картографів. У пошуках джерел Вічної Молодости леґендарний Альвар Нуньєс Кабеса де Вака вісім років обстежував північну частину Мексики, влаштувавши мисливську експедицію, члени якої поїли одне одного, і з шестисот її учасників вижило лише п'ятеро. А ось одна зі стількох нерозгаданих таємниць: одинадцять тисяч лам, кожна нав'ючена ста фунтами золота, вийшли з Куско, везучи викуп за інку Атауальпу, і так не добралися до пункту призначення. Уже згодом, у колоніальні часи, у Картагені-де-Індіас продавалися вирощені на наносних землях кури, у жовтку яких траплялися золоті лелітки. Це марення наших засновників про золото не переставало переслідувати нас до останніх часів. Ще в минулому сторіччі німецька місія, послана підготувати прокладання міжокеанської залізниці на панамському перешийку, прийшла до висновку, що проект можливий при умові, якщо рейки виготовляти не з заліза, рідкісного в цьому регіоні металу, а з золота.

Від цього божевілля не порятувало нас і визволення від іспанського панування. Генерал Антоніо Лопес де Сантана, який три терміни був диктатором Мексики, врядив пишний похорон правої ноги, яку він утратив на так званій Війні Пиріжків. Генерал Ґабріель Ґарсія Морена самовладно правив в Еквадорі шістнадцять років, і його труп одягли в парадну форму та панцер з нагородами і посадили у президентське крісло. Генерал Максиміліано Ернандес Мартінес, сальвадорський деспот-теософ, ініціатор страшної різанини тридцяти тисяч селян, винайшов маятник для перевірки, чи не отруєні продукти харчування, і звелів обгорнути червоним папером вуличні ліхтарі для боротьби з епідемією скарлатини. Пам'ятник генералові Франсіско Морасану, зведений на головному майдані Теґусіґальпи, це справжнісінька статуя маршала Нея, куплена у Парижі на складі скинутих скульптур.

Одинадцять років тому один із найбільших поетів нашої доби чилієць Пабло Неруда осяяв своїм словом цей світ. Відтоді в добрих, а іноді і в лихих умах Європи міцно засіли облудні уявлення про Латинську Америку як про величезний край чоловіків фантазерів і жінок чарівниць, таких упертюх, яких ще досі не бачили. Нам так і немає просвітлої години. Мов той Прометей, президент, замкнувшись у охопленому полум'ям палаці, гине, воюючи сам один проти цілого війська, а дві підозрілі й так не з'ясовані авіакатастрофи уривають життя іншого шляхетного серця і серця військовика-демократа, котрий повернув своєму народові гідність. Після п'яти воєн і сімнадцяти державних переворотів з'являється диявольський диктатор, який іменем Бога проводить перший геноцид у теперішній Латинській Америці. Тим часом двадцять мільйонів наших дітей помирають, не досягнувши двох років, — це більше, ніж їх народилося в Європі після 1970 року. Зниклих внаслідок репресій людей нараховується майже 120 тисяч, це все одно щоб ми не знали, куди поділися всі мешканці такого міста, як Упсала. Багато жінок, арештованих вагітними, народжували в аргентинських в'язницях, але ще й сьогодні вони не знають ні де, ні хто їхні діти, таємно усиновлені чи розподілені по сиротинцях військовими властями. Ми хотіли б з'ясувати, чому на всьому континенті померло близько 200 тисяч жінок і чоловіків, а у трьох маленьких і волюнтаристських країнах

Центральної Америки — Нікарагуа, Сальвадорі і Гватемалі загинуло понад 100 тисяч. Якби це сталося у Сполучених Штатах, то за чотири роки пропорційна цифра сягнула б одного мільйона 600 тисяч насильницьких смертей. З Чилі, країни гостинних традицій, утекло один мільйон душ: 12 відсотків її людности. З Уругваю, невеличкої нації з двома з половиною мільйона жителів, найцивілізованішої, як вважається, країни континенту, вислано одного з кожної сотні громадян. Громадянська війна в Сальвадорі породила після 1979 року на кожні 20 хвилин появу одного втікача. Країна, яка б дала притулок усім вигнанцям і вимушеним емігрантам Латинської Америки, мала б кількість населення більшу, ніж Норвегія.

Смію думати, що саме ця страшна реальність, а не тільки її літературне відображення, привернула цього року увагу Шведської Академії Словесності. Реальність не паперова, а та, що живе з нами і визначає кожну мить наших незліченних щоденних смертей, і живить джерело невситимої творчости, сповненої скорботи і краси, в якій мандрівний і ностальгічний колумбієць не що інше, як ще одна одиниця, позначена долею більше за інших. Поети і жебраки, музики і пророки, бойовики і лиходії, всі створіння цієї беззаконної реальности повинні лише трохи звернутися до своєї уяви, оскільки найбільшим викликом для нас залишається брак звичних ресурсів, потрібних на те, щоб змусити повірити в наше життя. Ось у чому, товариство, суть нашої самотности.

Отож, якщо ці перешкоди потьмарили нам розум, невідчепно супроводжують нас, неважко збагнути, що талановиті раціоналісти тієї сторони світу, захоплені спогляданням своєї власної культури, залишаться без підходу, доконечного для розуміння нас. Звичайно, вони вперто намагаються міряти нас тією самою міркою, якою міряють себе, забуваючи, що принесені в жертву війни життя не однакові для всіх, і що пошуки власної ідентифікації такі ж пекучі і криваві для нас, як колись були для них. Пояснення нашої дійсности за чужими схемами лише прирікає нас на більше незнання, на більшу несвободу, на більшу самоту. Можливо, ненька Європа стане тямучішою, якщо побачить у нас

своє власне минуле. Варто пригадати, що Лондонові треба було триста років, щоб спорудити перший мур і ще триста, щоб завести в себе єпископа, що Рим перебував у пітьмі невідомости двадцять століть, перш ніж етруський цар увів його до історії, і що ще у XVI столітті нинішні мирні швейцарці, які тішать нас своїми м'якими сирами і хвацькими годинниками, заливали кров'ю Європу як солдати удачі. Навіть в апогеї Відродження дванадцять мільйонів ландскнехтів на службі в імперських військах плюндрували і спустошували Рим і осліпили ножами тисячу його мешканців.

Я не поділяю ілюзій Тоніо Крегера, чиї мрії про спілку між розважливою Північчю і пристрасним Півднем хвилювали 53 роки тому на цій самій трибуні Томаса Манна. Але вірю, що європейці, люди ясного розуму, ті, хто теж виступає тут за людянішу і справедливішу батьківщину, зможуть допомогти нам куди ефективніше, якщо зуміють глянути на нас зовсім по-іншому. Солідарність з нашими мріями якщо не змусить нас відчути себе не такими самотніми, то конкретизуються у визнанні законного права народів, які сповнені надії завести достойне життя у цій частині світу.

Латинська Америка не хоче, не прагне бути лише порожньою мрією, не бачить нічого химерного в тім, що її прагнення незалежности і своєрідносте перетвориться на щось подібне до західних домагань. А проте розвиток мореплавства, скорочуючи відстань між нашими Америками та Європою, нібито тільки збільшує культурну відстань між нами. Чому своєрідність, беззастережно прийнята нами в літературі, будить якусь недовіру до наших сутужних спроб соціального обміну? Невже соціальна справедливість, запроваджена у передових європейських країнах, не може стати і латиноамериканською метою з відмінним методом, породженим різними обставинами? Ні: насильство і безмірні страждання нашої історії спричинені лише віковою несправедливістю і незчисленними уразами, а не таємними переговорами, веденими за три тисячі миль від нашого дому. Проте багато хто з європейських лідерів і мислителів з інфантильністю предків, які забули про зухвалі витівки своєї молодости, вірять, ніби не

може бути іншої долі, як тільки жити на ласці сильних світу сього. Ось такий, товариство, масштаб нашої самотности.

І все ж попри гніт, плюндрування і запустіння ми вистоїмо. Ні повені, ні пошесті, ні голодомори, ні катаклізми, ні навіть вічні з віку у вік війни не здатні підірвати тривкої переваги життя над смертю. Ось як зростає і посилюється одна з таких переваг: щороку народжень у нас спостерігається на 74 мільйони більше, ніж смертей, кількість нових життів щороку може всемеро перекрити людність Нью-Йорка. Зате найзаможнішим країнам вдалося нагромадити стільки руйнівних засобів, що вони можуть семиразово знищити не лише все суще людство, а й усіх живих істот, які тільки замешкували на цій планеті нещасливців. Одного дня, подібного до сьогоднішнього, мій учитель Вільям Фолкнер сказав у цій залі: "Я відмовляюся прийняти кінець людини". Я б відчував себе негідним займати це місце, яке належить йому, якби не усвідомлював, що вперше від зародження людства те страшне лихо, яке він відмовлявся допустити 32 роки тому, віднині вже не більше, ніж проста наукова можливість. Перед цією жахливою реальністю, яка за всю історію людства повинна здаватися утопією, нам, вигадникам міфів, в які ми всі віримо, відчуваємо за собою право вірити, ще не надто пізно взятися за створення супротивної утопії. Нової і погідної утопії життя, де ніхто не може вирішувати за іншого навіть як помирати, де справді буде вірна любов і буде можливе щастя і де кожен рід, приречений на сто років самотности, дістане врешті і назавше сприятливе місце під сонцем.

Виступ на Нобелівському бенкеті 10 грудня 1982 року

Ваші Величності, Ваші Королівські Високості, Друзі!

Дякую Шведській Академії Словесності за відзначення мене премією, яка вмістила мене серед багатьох тих, хто наставляв і збагачував мої роки читача і щоденного служителя цієї самовідданої манії, якою є відправа письменника. їхні імена і їхні твори постають нині переді мною як опікунські тіні, але ще й як свідчення, нерідко докучливе, компромісу,

до якого схиляє ця слава. Жорстока ця слава, у них, на мою думку, цілком заслужена, тоді як для мене вона ще один із тих уроків, якими нас вражає доля і які виявляють наше становище іграшок непередбаченого випадку, чиєю єдиною і невтішною винагородою буває, здебільшого, непорозуміння і забуття.

Ось чому цілком природно я запитую в себе, у глибині того таємного закамарку, де ми зазвичай тримаємо найсокровенніші істини, що складають нашу ідентичність, цю постійну підпору моєї праці, здатну в такий компромітовний спосіб привернути увагу на цьому суді таких суворих суддів. Без фальшивої скромности признаюся, що мені нелегко було знайти цей мотив, але хочеться вірити, що він саме той, який мене влаштовує. Хочеться, товариство, вірити, що це ще один приклад тієї шани, яку віддають поезії. Тій поезії, в силу якої численні судна, перераховані в Іліаді, старий Гомер оглядає з тим вітром, який жене їх по морю з позачасовою і казковою прудкістю. Поезії, яка тримає у струнких риштуваннях терцини Данте, всю міцну і Грандіозну будову Середньовіччя. Поезії, яку з такою переконливою і чудородною всеосяжністю зводить у нашій Америці на Висотах Мачу Пічу великий, найбільший серед нас Пабло Неруда, і звідки сочиться його тисячна туга наших несходимих прекрасних снів. Поезії, цієї таємної снаги буденного життя, яка варить горох у кухні і будить любов і відтворює у своїх дзеркалах образи.

У кожному написаному мною рядку я завше намагаюся, з більшим чи меншим успіхом, викликати прихованих духів поезії і вкласти в кожне слово свідчення мого схиляння перед її здатністю передбачення і перед її незмінною перемогою над глухими силами смерти. Отриману мною премію я вважаю, з усією скромністю, за втішну ознаку того, що вигадане мною не пустоцвіт. От я і закликаю усіх присутніх випити за те, що великий поет наших Америк Луїс Кордоса-і-Араґон назвав єдиною конкретною пробою людського існування: за поезію. Дякую від усього серця.

З іспанської переклав Анатоль ПЕРЕПАДЯ